

Uluslararası İlişkiler Boyutuyla Ermenistan-Azerbaycan Çatışması

Emin ŞİHALİYEV¹

Özet

Makalede Ermenistan-Azerbaycan çatışmasında Büyük Güçlerin soruna yaklaşımı ve izledikleri politika analiz edilmiştir. Bu devletlerin hepsi Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü tanırsalar da, işgalci Ermenistan'a yönelik hiçbir tepki ve uyarı söz konusu değildir. Azerbaycan ve Ermenistan jeopolitik konumları itibarile değerlendirilirse, Azerbaycan'ın petrolü, doğal kaynakları ona stratejik önem kazandırmaktadır. Fakat Ermenistan'ın petrolü ve denize çıkışı yoktur. Tüm bu dezavantajlara rağmen Ermenistan'ın Rusya, ABD, Avrupa devletleri, İran için önemi nedir? Makalede bu soruya yanıt verilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ermenistan, Azerbaycan, Hai-Taht, Rusya, İran, Jeopolitik

Azerbaijan-Armenian Conflict from the International Relations Perspective

Abstract

Approach of the Great Powers to Armenian-Azerbaijan conflict and policies followed by them were analysed in this article. All of these states accept the territorial integrity of Azerbaijan, but in spite of this it hasn't been given any reaction and warning to the occupier Armenia. If paid attention to geopolitical position of Azerbaijan and Armenia, Azerbaijan's oil, natural resources give it a strategic importance. But Armenia does not have natural resources and oil, at the same there is no connection to the sea. Despite all these disadvantages, what is the importance of Armenia for Russia, USA, European states and Iran? We tried to answer this question in the article.

Key Words: Armenia, Azerbaijan, Hai-Taht, Russia, Iran, Geopolitics

---

¹ Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nahçıvan Şubesi Kafkasya Tarihi Bölümü Nahçıvan Devlet Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, Nahçıvan-AZERBAYCAN
E-posta: emin.amea@yahoo.com

Giriş

Eski Sovyetler Birliği döneminde ortaya çıkmış genişçaplı ve çözüm yolları çıkmaza giren Ermenistan-Azerbaycan çatışması zaman içerisinde devletlerarası ve global bir sorun haline gelmiştir. 1980’li yıllarının sonlarında Sovyetler Birliği’nin politik mekanında ortaya çıkmış bu çatışma birliğin çöküşünden sonra otomatik olarak iki yeni bağımsız devletin Azerbaycan ve Ermenistan cumhuriyetlerinin sorununa dönüşmüştür. Üzerinden yaklaşık 20 yıl geçmesine rağmen çatışma henüz kendi politik ve hukuki çözümüne kavuşamamıştır. Öncelikle, her iki ülkede birbirine yönelik daha da pekişmiş bir “düşman imajı” mevcuttur. Diğer bir taraftan, Ermenistan ile Azerbaycan arasında “ne savaş, ne barış” gibi belirsiz bir durum devam etmektedir. Her iki seçeneğin de düzene girmesi mümkün olmadığı için sorunun uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde çözümü talep edilmektedir. Dünyanın önde gelen devletleri çatışma ile ilgili farklı tutum sergilediklerinden bu seçenek de real bir sonuç vermemektedir.

Hai-Taht İdeolojisi ve Ermenistan’ın İşgal Politikası

Ermenistan’ın işgal politikasının mahiyetini anlamak için öncelikle Ermenilerin milli ideolojileri olan Hai-Taht doktrini ve bu ideolojiden yararlanmak isteyen büyük güçlerin politikaları üzerinde durmak gerekir. Ermenistan coğrafi olarak kapalı bir devlettir. Denize çıkışı olmadığı gibi denizlere ve önemli ticari merkezlere olan bağlantıları da güçlü değildir. Bunu göz önünde bulunduran Ermenistan bu konumunu, jeopolitik konumu daha iyi olan komşularına karşı ithamlarda bulunmak suretiyle kuvvetlendirmeye ve açığını kapatmaya çalışmaktadır. Bunun için komşu devletlerin toprak bütünlüğünü tehdit eden ve bölgedeki istikrarı bozmayı hedefleyen ve kendi milli ideolojilerinin de temelini oluşturan Hai-Taht doktrinine sıkı şekilde sarılmıştır. Türkiye ve Azerbaycan hedefte olan ülkeler sırasındadır. “Büyük Ermenistan” uğruna her iki devletten toprak koparmak için ilk olarak tarihin tahrif edilmesi ve mitoloji düşüncelerin oluşturulması Ermenilerin öncelikli planları arasındadır. İdeolojiler öngördükleri programları uygulamak için bazı araçlara – kuvvete (şiddet ve zor kullanma) sahip olmak zorunda olsalar da, açıklamalarda bulunmak için mitlere (efsanelere) de müracaat ederler. Mit olayların geçmişte nasıl olduğunu veya ileride nasıl olması gerektiğini gösteren zihni bir tasavvurdur (Daver, 1993: 278). Herhalde yeryüzünde Ermeniler kadar kendi tarihlerini efsanevi unsurlarla süsleyen ikinci bir millet yoktur. Onlar kendi tarihlerini gördükleri gibi değil, görmek istedikleri gibi yazmış ve bunun propagandasını yapmışlardır. Kendi tarihlerini daha da eskilere götürerek dünya medeniyetini, yazıyı, astrolojiyi, bakır ve demir madenciliğini kendilerinin keşfettiğini ve dünyada insan hayatının Sevan Gölü (asıl ismi

Türkçe olan Gökçe gölü) kıyılarından başladığını iddia etmekte² ve ayrıca Hıristiyanlığı ilk kabul eden topluluk olarak övünmektedir (Şaginyan, 1978).

Hai-Tahd ideologlarından olan ve aşırı milliyetçi görüşleri ile tanınan Ermeni yazar Zori Balayan “Oçaq” isimli kitabında daha da ileri giderek, Nuh Peygamber’in Ermeni olduğunu ve Ermeni dilinde konuştuğunu iddia etmektedir (Balayan, 1984: 30). Tabii ki, bu tür iddialar bilim adına hiçbir gerçeği kendinde yansıtmamaktadır. Bütün bunlar mitolojik hayallere dayanan gerçekdışı iddialardır. Meseleye dini açıdan bakarsak, Adem Peygamber tüm insanlığın ilk atası sayıldığı gibi, Nuh Peygamber de insanlığın ikinci atası sayılır. Böyle bir durumda, herhangi bir milli kimlik söz konusu bile olamaz. Eğer Hz. Nuh Ermenilerin de iddia ettikleri gibi Ermeni’dirse, o zaman akla ilk gelen düşünce budur: tüm insanlık Ermenilerden türemiş ve bütün diller Ermeni dili esasında şekillenerek, sonradan deformasyona uğramıştır.

Diğer bir mitolojik tasavvur “Ermeni soykırımı hikayesi”dir ki, bu da Ermeniler tarafından efsaneleştirilmiştir. Kendilerini Nuh’un torunu olan “Haykın çocukları” olarak tanımlayan Ermeniler bu soykırım hikayesini Nuh Tufanı’yla özdeşleştirmekte ve Tanrı tarafından “seçilmiş millet” olduklarını öne sürmektedirler. İddiaya göre, Tufan olayından sonra ermenilerin ne kadar azimli bir halk oldukları ortaya çıkmıştır. Yani Tanrı onları Nuh Tufanı ile sınava çekmiş, Ermeniler de bu sınavdan başarıyla çıkmışlar. İddiaya göre, birinci sınavı başarı ile geçen Ermenileri Tanrı ikinci kez sınava tabi tutmuştur ki, bu da efsaneleştirilen “Ermeni soykırımı hikayesi”dir. Ermeniler arasında yaygın olan inanışa göre, birinci felaket Tufan’dırsa, ikinci felaket de Türklerdir. Sözkonusu yaklaşıma göre, Türkler bir doğal afetin gördüğü işlevi yerine getirmekte, bir insan topluluğu olmaktan çok bir tür “yaratık”, her türlü kötülüğü yapabilecek bir yaratık olarak algılanmaktadırlar (Laçiner, 1999: 41). Bu tür yaklaşımı ortaya atılmasında Ermeni Kilisesi’nin olduğunu özellikle vurgulamamız gerekiyor. Seküler alanda daha aktif bir aktör olarak yerini alan Kilise tarafından Ermenilerin bilinçaltına yerleştirilen düşünceye göre, Ermeniler nasıl Tufan’da yok olmamış ve ardından tüm dünyaya yayılarak anavatanlarına geri dönme gücünü bulmuşlarsa, 1916 olaylarından sonra da hayatta kalmayı başarmışlardır (Laçiner, 2003: 103).

Amerikalı bilim adamı Samuel A. Weems: “*Ermeniler Hıristiyan dünyasının içinde sık-sık masallar anlatarak kendilerinin İsa yolunda çilekeş millet olması konusunda fikir oluşturmak istemişler. Bu günlerde Ermenilerin anlattığı masal 20. yüzyılın ilk genosit – 1915 yılında güya 1,5*

² Kolibel Çeloveçestva na Teritorii İstoriçeskoy Armenii
<http://www.azg.am/RU/20020108/2002010817.shtm>

milyon civarında atalarının Türkler tarafından katledildiği masalıdır” (Weems, 2004: 62) diyerek bu konuyu açıkça ortaya koymaktadır. Yazar bir başka yerde Ermenilerin sahtekarlıklarını ortaya koymaktadır. Ona göre: “...Ermenilerin iddiasına göre, guya onların 1,5 milyon kadar ataları öldürüldükden sonra çok iyi Hıristiyan olmaları sebebiyle İsus gibi zuhur etmişler. Her şey bir tarafa, Ermeni liderleri hayali genosidi “çarmıha gerilme”, yeni Ermenistan Cumhuriyeti’nin kurulmasını ise İsus gibi “zuhur etmek”le kıyaslamaktadırlar. Bu sahtekarlıktır!...” (Weems, 2004: 177).

Kuşkusuz, Türkiye’yi özür dilemeye zorlamakta amaç gelecekte Türkiye’den tazminat almak ve geniş topraklar elde etmektir. Bu tür asılsız iddialardan yola çıkan Ermeniler sadece Türkiye’nin Doğu Anadolu illerini değil, Azerbaycan’ın Nahçıvan, Karabağ gibi bölgelerini de kendi toprakları olarak görmektedirler. “Büyük Ermenistan” düşüncesi, Ermeni halkının toplumsal-politik hayatının ana çizgisini oluşturmuş, fanatikçe milli duyguya dönüşmüş ve bütün güçler bu amaç uğruna birleşmişler. Ermenistan’ın kendilerine ait olmayan toprakları zorla komşusu Azerbaycan’dan koparılmasına bu şekilde hak kazandırmasını da bu şekilde yorumlamak mümkündür. XIX. yüzyılın sonları ve XX. yüzyılın başlarında meydana gelen olaylardan kaynaklanan Ermenilerin genetik Türk nefretini Türkiye’ye karşı yöneltmesi mümkün olmadığını, hatta bunun tehlikeli olacağını anladığı için tüm kinini savunmasız Azerbaycan’a saldırarak gidermeyi tercih etmiştir. Türkiye’ye karşı toprak ve tazminat iddiaları uzak ve imkansız olarak görüldüğü için Moskova’nın yardımıyla Azerbaycan’ın bazı toprakları Ermenistan tarafından ele geçirilmiş ve genetik nefret psikolojisinin devamı olarak Hocalı’da Türk soykırımı yapılmıştır. Bu kanlı cinayet XX yüzyılda sivil insanlara yapılan terörizmin en korkunç örneğidir. Şehir tamamen tahrip edilmiş, insanlar canlı canlı yakılmış, öldürülmüş insanların cesetleri bile en ağır hakaretlere uğramış, kulakları kesilmiş, derileri yüzülmüş, küçücük çocukların kafaları kesilmiş, hamile kadınlar ağır işkencelere uğramışlardır.

Ermeni gazeteci Daud Hayriyan “Haç İçin” isimli kitabının 26. sayfasında (19-76.cı sayfalar tamamen Hocalı katliamını içermektedir) Hocalı olaylarını şöyle anlatıyor: “Bazen biz şaşırarak ayaklarımızı cesetlerin üzerine basıyorduk. Bataklıktan geçmek için cesetlerden yol yaptık. Ben cesetlerin üzerinden geçmek istemiyordum. Albay Ohanyan bana korkmamamı ve bunun savaşın kanunlarından biri olduğunu söyledi. Ben ayaklarımı yüzü-gözünü kana bulaşmış 9-10 yaşlarında bir kız çocuğunun üzerine basarak ilerledim. Bacaklarım ve fotoğraf makinem kanlar içindeydi....³

³ Daud Heyriyan, Vo imya Kresta, Beyrut-2000

Heyriyan'ın aynı adlı eserinin 62 ve 63 sayfalarında bu durum şu şekilde ifade edilmektedir: “...Ermenilerin Gaflan grubu toplu cesetleri yakmakla görevlendirilmişti. Yaklaşık 100 kadar Türk cesedini Hocalı'dan bir kaç kilometre uzağa götürerek hepsini yaktılar. Sonuncu kamyonunda ben yaklaşık 10 yaşında bir kız çocuğu gördüm. Kız alnından ve kollarından yaralanmıştı. Yüzü-gözü morarmış çocuk henüz ölmemişti. Açlığa ve soğuğa, aldığı yaralara rağmen yaşıyordu. Yavaşça nefes alıyordu. Ben ölümle mücadele eden bu çocuğun gözlerini unutamiyorum. Kısa bir süre içerisinde onu da yakacaklardı. Kanlar içinde kalan çocuğu Tigranyan isimli bir asker saçlarından çekerek cesetlerin üzerine attı... Sonra da hepsini yaktı. Ben yakılan cesetlerin içerisinde bir ses duydum. Yakarıyor, yardım istiyordu... Ben daha ileri gidemedim. Geri döndüm. Onlar ise haç için savaşlarını devam ettirdiler”.⁴

Yapılan bu tür korkunç işkencelerin ve vahşetin cevabını Ermenilerin Türklere nefret psikolojisinde, Türkü öldürmekten manevî zevk alma düşüncesinde aramak gerekir. Türklere olan nefretin ölçüsünü belirlemek için Hocalı katliamına bizzat katılan Ermeni ideologu Zori Balayan'ın 1996 yılında yayınlanan “Ruhumuzun Canlanması” isimli kitabına bakmak yeterlidir. Kitaptan alınan bir bölümü (s. 260-262) sizlere aktarıyorum: “...Sadece halkının kalbi sökülerek ateşe atılan Ermeni bu satırlardan gurur duyabilir ve haz alabilir. Biz Haçatur'la çocukların tutulduğu bodruma girdiğimizde askerlerimiz çocuklardan birini avuçlarından camın çerçevesine çivilemişlerdi. Çocuk ses çıkarmasın diye Haçatur annesinin kesilmiş göğsünü onun ağzına soktu. Sonra ben çocuğun kafasının, göğsünün ve karnının derisini yüzdüm. O, kan kaybından 7 dakika sonra öldü. İlk mesleğim doktor olduğum için hümanisttim. Bu yüzden çocuğa yaptığımdan mutluluk duymadım, fakat Türk olduğumu düşündükçe ve halkımın %1 kadar da olsa intikamını aldığım için kalbimde büyük bir sevinç yeşeriyordu. Sonra Haçatur cesedi parçalara ayırdı ve köpeklere attı. Akşam biz aynı şeyi üç kız çocuğuna daha yaptık. Ben asıl vatanını seven bir Ermeni olarak görevimi fazlasıyla yerine getirdim. Haçatur da tıpkı benim gibi. Ben onun ve askerlerimizin gözlerinde intikam mücadelesi gördüm. Ertesi gün biz Kilise'ye giderek 1915 yılında katledilmiş atalarımız için dua ettik.”⁵

Hocalı'da çocukların katledilmesinde büyük pay sahibi olduğunu itiraf eden Ermeni terör örgütü ASALA'nın en aktif üyelerinden olan Vazgen Sisinyan da bu hareketi dolayısıyla eski Cumhurbaşkanı Robert Koçaryan

---

http://www.portal.am/forum/forum_posts.asp?TID=913&PN=5

⁴ Aynı.

⁵ Zori Balayan confesses Armenians' genocide against Turks in Khojali.

<http://www.today.az/news/politics/36133.html>

tarafından “Milli Kahraman” olarak ödüllendirilmiş ve Ermenistan tarihine geçmiştir (Aşırılı, 2005: 7).

Ermeni yazarların itiraflarından görüldüğü gibi, Hocalı katliamı tam olarak bir soykırımdır. Açıkça anlaşılıyor ki; Ermeni güçlerinin asıl amacı sadece bir toprağı işgal etmek değil, bir halka sırf Türk oldukları için işkence yapmak, acı çektirmektir. Ermeniler bu soykırımda adeta intikam aldıklarını düşünmüşlerdir. Bu, Ermeniler arasında 100 yılı aşkın bir süredir derin bir kinin yaşadığını göstermektedir. Ermeni milli ideolojisine göre, eğer terörden daha şiddetli bir yöntem olursa, Ermeniler “adalet” için bu yönteme de baş vurmak zorundalar (İbrahimli, 2001: 44). Bu, her şeyden önce Ermenilerde nefretle beraber korkuyu da getirmiştir. Aşırılıların ve bazı odak noktalarının yönlendirmeleri sonucu Ermeniler Türklerin kendilerini yeryüzünde bir ırk olarak yok etmeyi amaçladıklarını düşünmektedirler. Bu inanışa göre, “1915 yılında amaçlarına çok yaklaşan Türkler, bunu Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra tekrar deneyebilirler”. Yine bu görüşe göre, eğer Ermenistan güçlü olmaz ise Türkiye ve Azerbaycan birleşerek Ermenistan’ı tekrar yeryüzünden silmek isteyebilirler”. Bu yaklaşım Ermenistan’ın korkularını beslemiş ve onu saldırganlaştırmıştır (Laçiner, 2002: 201-202). Korkuyu artıran diğer bir nokta ise Ermenistan’ın coğrafi ve siyasi yönden kuşatılmışlık hissi veren jeopolitik özelliğidir. Ermenistan çevresindeki hemen hemen tüm ülkeleri düşman olarak algılamaktadır. Güneyi, doğusu ve batısı Türkler tarafından sarılmıştır. İran ile iyi ilişkileri olmasına rağmen bu ülkenin kuzeyinde ağırlıklı olarak Azerbaycan Türklerinin yerleşik olması Ermenistan için ümit verici bir durum değildir. Gürcistan’ın Rusya’nın etki sahasından uzaklaşma çabaları Ermenistan için güvenli bir çıkış kapısı bırakmamaktadır. Komşularından korkan ve korkuları hızla “paranoya” seviyesine ulaşan Ermenistan bu haliyle Rusya ve Batı ülkelerinin etkisine açık bir hale gelmiştir.

Ermenistan-Azerbaycan Çatışmasında Büyük Güçlerin Tutumu

Rusya’nın Tutumu

Ermenistan-Azerbaycan çatışması Rusya’nın jeopolitik öncelikleri ve çıkarları çerçevesinde farklı bir konuma sahiptir. Çatışmayı Rusya’sız düşünmek mümkün değildir. Politikacı Vefa Guluzade, “*Azerbaycan halkını esir almış problemin köküne göz atılırsa, Azerbaycan Türklerinin dünya hükümranlığı konusunda Rus milli ideolojisinin kurbanları, Ermenilerin ise bu hükümranlığı gerçekleştirme araçlarından biri olduğu görülebilir*”, diye belirtmektedir (Guluzade, 1999: 101). Gerçekten de Rusya uzun süre Azerbaycan’da huzursuzluğun bulunmasına, bu süre içerisinde kendisinin eski nüfuzunu kazanmasına, gelecekte Azerbaycan’ın yeniden Rusya’nın kolonisi haline getirilmesine çalışmakta ve dolayısı ile Ermenistan’ı

desteklemektedir. Halbuki AGİT'in Minsk Grubu'nun eşbaşkanlarından biri olarak bu devletin asıl görevi her iki devlet arasında kalıcı ve adaletli bir barışın egemen olmasına çalışmaktır. 14 Mart 2008 yılında BM Genel Konseyi'nin 62. oturumu çerçevesinde düzenlenen toplantısında karara bağlanan “Azerbaycanın İşgal Edilmiş Bölgelerinde Durum” başlıklı kararına burada dikkat çekmek zorundayız. Kararın ikinci maddesi gereğince BM Genel Konseyi aşağıdaki talepte bulunmaktadır: “Ermeni güçleri kayıtsız, şartsız işgal edilmiş Azerbaycan topraklarını derhal terk etsin”.⁶

BMT Genel Konseyi'nde adı geçen karar oylamaya sunulurken bu kararın yürürlüğe girmesinin aleyhinde olan 7 devletten biri Rusya oldu (Kasım, 2008: 66). Onun karşı cephede durması Rusya'nın barış misyonunu gerçekleştirmek istemediğini ortaya koymaktadır. Tabii ki, çatışmayı bizzat kendisi yaratan devlet kendi çıkarlarını ve taleplerini gerçekleştirilmeden hiçbir şekilde sorunun düzene girmesinde istekli olamaz. Belirtilmesi gereken hususlardan biri AGİT'in Minsk Grubu'nun eşbaşkanlarından biri olarak Rusya çatışma yörüngesine bir rastlantı sonucu dahil edilmemiştir. Daha doğrusu, Rusya kendisini bu yörüngeye dahil ettirmekle sorunun anahtarının bizzat kendi elinde olduğunu bir daha beyan etmiştir. Her şeyden önce Azerbaycan Rusya için öncelikli bir hedeftir. Onun itaat etmesi Türk Dünyası'nın kapısının Türkiye'ye kapanmasına yardım edecektir ki, bu da Rusya'nın Türk Dünyası üzerindeki etkisini yeniden artıracaktır. Bağımsız bir Azerbaycan ister politik, manevi, milli, isterse de zengin enerji kaynakları açısından Türk Dünyası arasındaki ilişkilerde önemli bir kapı ve Batı'nın girişi için bir koridor rolünü oynamaktadır. Fakat bağımlı bir Azerbaycan Türk Dünyası arasındaki ilişkilerin kapanması ve böylece siyasal bakımdan Rusya'yla yeniden bütünleşmesi için baskılarına karşı açık olması demektir. Azerbaycan'ı Rusya için cazip kılan jeopolitik nedenler aşağıdaki biçimde sıralanabilir:

- Azerbaycan'ı etki alanında tutmak Rusya'ya kendi etkisini Yakın Doğu'ya ve Orta Asya'ya yayma; dahası Azerbaycan'ı stratejik hava kuvvetleri için ileri üs olarak kullanma olanağı sağlama;
- Azerbaycan'ı etki alanında tutarak Batı'yı ekonomik açıdan kendisine bağımlı hale getirmek;
- Uzak dış pazarlardan stratejik kaynak alma zorunluluğundan kurtulabilmek için ekonomik açıdan zengin Azerbaycan doğal kaynaklarına sahip olma;
- Azerbaycan üzerinde etkinliğini sağlayarak Türk Dünyası'nı parçalama ve Türkiye'nin Türk Dünyası'ndaki etkisini engellemek.

---

⁶<http://www.azerbaijan.az/News/newse.html?lang=en&did=2008-03-15>

Fakat Azerbaycan'ın boyun eğmemesi, kendi sınırları içerisinde Rus askeri üslerini kabule yanaşmayarak Moskova'nın taleplerini reddetmesi ve "güven vermeyen ülke" konumuna gelmesi Rusya'nın Ermenistan-Azerbaycan çatışmasındaki tutumunu kötüye kullanarak Ermenistan'daki askeri varlığını yasallaştırmış ve Azerbaycan'a siyasal baskı uygulamıştır.

Bu durumu fevkelade fırsat olarak değerlendiren Ermenistan kendisini adeta Rusya'nın kucağına atmıştır. O, kendisini Kafkasya'da Rusya'nın jeopolitik operasyon arenası olarak görmekte ve Rusya'nın "uygulayıcısı" hesap etmektedir. Çünkü düşüncesine göre, Rusya olmadan bu ortamda rahat nefes alabilmesi söz konusu olamaz. Bu, tıpkı ABD olmadan Orta Doğu'da nefes alamayacak olan ve yapay olarak kurulmuş İsrail'in durumuna benzetilebilir. Rus askeri kuvvetleri Azerbaycan'dan çıkarıldığı ve Gürcistan'a güveni olmadığı için Ermenistan Rusya'nın "çıkarları" ve "amaçları" yolunda tek uygulayıcısına dönüşmüştür. Ermenistan Rusya'nın bu siyaseti devam ettiği sürece Azerbaycan topraklarından geri çekilmeme görüşündedir.

Rus stratejisti Aleksandr Dugin Ermenilerin ve Ermenistan'ın Rusya açısından önemini şu şekilde değerlendirmektedir: *"Ermeniler Rusya ile jeopolitik bağlantılarını çok canlı idrak eden Hıristiyan bir halktır. Türkiye'den Azerbaycan'a ve Orta Asya'ya giden yolun Ermenistan ve Karabağ'dan geçmesi nedeniyle Ermeniler son derece stratejik önemdeki topraklarda bulunmaktadır. Erivan Türkiye'yi kıta içi mekanlardan koparan önemli bir stratejik halka haline gelmiştir* (Dugin, 2004: 78).

Son derece doğru ve mantıklı bulduğumuz bu yaklaşımla birlikte Ermenistan jeopolitiğini Rusya açısından önemini aşağıdaki şekilde de değerlendirmek mümkündür:

- Ermenistan'ı Türkiye'nin, ABD, NATO ve Avrupa Birliği'nin Kafkasya politikasına karşı denge unsuru olarak kullanmak;
- Ermenistan sayesinde Kafkasya'daki politik ve askeri varlığını koruyarak, bölgede konuşlandığı üslerle Azerbaycan'ı ve Gürcistan'ı kontrol altında tutma;
- Ermenistan ve Ermeniler aracılığı ile bölgede etnik çatışmalar çıkarabilme olanağına sahip olmak;
- Ermenistan'ı Rusya'nın bölgedeki politik ve ekonomik çıkarlarının korunması yönünde bir bekleme haline getirmek;
- Genel olarak Kafkasya'yı savunma ve kontrol sayesinde Rusya'nın kendisine yönelik güneyden yapılabilecek müdahaleler karşısında gereken önlemleri almak.

Konuya daha geniş açıdan bakacak olursak, “Ermeni faktörü” Rusya’nın politik olmakla birlikte, ekonomik açıdan da Azerbaycan’a ve Gürcistan’a yönelik baskı aracıdır. Çünkü öncelikle Rusya Azerbaycan’ın ve Gürcistan’ın bağımsızlığını ve her iki devletin enerji projelerinde varlığını hazmedememesinin etkisi büyüktür.

Rusya, Batı sermayesini Hazar Denizi’nden uzak tutmanın mümkün olmadığını anladıktan sonra bütün yolları deneyerek Azerbaycan petrolünün kendi sınırları içerisinde geçirmeye çalışmıştır. Rusya, Kuzey güzergahının çok daha güvenli olduğunu ispat etmek için 1994 yılının Aralık ayında Çeçenistan Savaşı’nı başlatmış ve ardından Batı ülke ve şirketlerine baskı yaparak 1995 yılında Bakü-Novorossiysk hattını ilkin petrol ihracı hattı olarak kabul ettirmeyi başarmıştır. Rusya aynı zamanda bölgede ciddi etnik ve politik sarsıntıların vuku bulabileceğini iddia ederek Bakü-Tifli-Ceyhan’a yönelik geniş bir kampanya da başlatmıştır (Hasanov, 2005: 672). Bütün baskılara rağmen Azerbaycan petrol politikasını değiştirmemiş ve sahip olduğu doğal servetler üzerindeki milli haklarını korumayı başarmıştır. Diğer taraftan, 27 Haziran 2006 yılında Avrupa Komisyonu Karadeniz bölgesinden üç ülke (Türkiye, Bulgaristan ve Romanya) ve Macaristan ile Avusturya “Nabucco”yu gerçekleştirmek için anlaşmıştır. Bu hat Türkmenistan ve Azerbaycan’dan Türkiye, Bulgaristan, Romanya ve Macaristan yolu ile Avusturya’ya 30 milyar m³ civarında doğal gaz nakledecek boru hattı idi.

Alternatif enerji projeleri dünya pazarlarına, özellikle Avrupa’ya petrol ve gazı temin eden en büyük tedarikçi olan Rusya için hiç de elverişli değildi. Moskova’yı rahatsız eden asıl mesele Rusya’nın politik ve ekonomik açıdan eski Sovyet Cumhuriyetleri ve Avrupa ülkeleri üzerinde kurmuş olduğu baskı gücünün azalması ve transit ücretlerinden gelen ek gelirlerden mahrum bırakılması anlamı taşıyordu (Chitadze, 2009: 123-124). Bütün bunları değerlendiren Rusya dünyanın büyük güçlerinden biri olarak eski nüfuzunu kazanmak için kesin olarak harekete geçmeye karar verdi. O, bir taraftan alternatif enerji projelerinin gerçekleşmesine engel olmak, diğer taraftan da Avrupa’yı ekonomik açıdan bağımlı hale getirmek için 8 Ağustos 2008 yılında Gürcistan’a saldırmış, onun toprak bütünlüğünü bozarak bölgede Güney Osetya ve Abhazya gibi ayrı ayrı yapay bağımsız devlet oluşturmuştur. Bu, aynı zamanda Batı’ya verilen en ağır cevap olarak da nitlendirilebilir (Chitadze, 2009: 125).

Gürcü araştırmacısı Nika Çitadze, Rusya’nın Gürcistan’a saldırısını Moskova’nın Asya’dan Avrupa’ya giden enerji naklini kendi telkeline alma niyeti (Chitadze, 2009: 129), Gürcistan ve Azerbaycan topraklarından geçen boru hatları üzerinde kontrol kurma arzusu ile izah etmektedir (Chitadze, 2009: 132).

Böylece, Rusya hem Azerbaycan'da, hem de Gürcistan'da ciddi etnik ve politik gerginliklere ortam hazırlayarak enerji projelerinin gerçekleşmesine engel olmaya çalışmış, kontrolü elden bırakmamak için her iki bölgedeki ayrımcı güçleri desteklemiş ve Ermenistan'da rus askeri üslerin sayını artırmıştır. Ermenistan ise Azerbaycan ve Türkiye'den gelebilecek askeri müdahale tehditleri karşısında Rusya'nın askeri desteğine ihtiyaç duymuştur. 1991 senesinden beri Rusya ile askeri ilişkilere önem veren Ermenistan Azerbaycan topraklarının işgal edilmesinde de Rusya'nın tam desteğini almıştır.

Ermenistan bağımsızlığını kazandıktan sonra başta Rusya olmakla Bağımsız Devletler Birliği (BDT) çerçevesinde askeri ilişkilerini geliştirmiş, bu bağlamda 15 Mayıs 1992'te BDT'ye üye devletlerin Taşkent'te imzaladığı Kolektif Güvenlik Örgütü'ne katılmış ve 7 Ekim 2002'de kabul edilen tüzüğü Ermenistan Parlamentosu onaylamıştır.⁷ Üye devletler arasında askeri-politik işbirliğini öngören BDT Devlet Başkanları Komitesi'nin kabul ettiği "BDT Entegre Çalışmalarının Genel Yönleri" adlı memorandum Ermenistan tarafından desteklenmiştir. 10 Şubat 1995'te "Kollektif Güvenlik Anlaşması'na Üye Devletler Arasında Kolektif Güvenlik Konsepti" adlı anlaşmayı kabul etmiş ve Kasım 1995'te Ermenistan Parlamentosu bu anlaşmayı onaylamıştır. Ermenistan, BDT çerçevesinde "Hava Savunma Sistemi Koordinasyon Komitesi" ve "Askeri Teknik Komite" olmakla iki askeri organda temsil olunmaktadır (Cabbarlı, 2004: 21).

İki ülke arasındaki askeri işbirliğinin temeli Ermenistan ve Rusya Cumhurbaşkanlarının 21 Ağustos 1992 yılında Ermenistan'da konuşlandırılan Rus silahlı kuvvetlerinin hukuki statüsü konusunda Moskova anlaşmasını imzaladıkları zaman atılmıştır (Arif, 2004: 113). İki ülke arasındaki askeri işbirliği özellikle Ermenistan Devlet Başkanı Petrosyan döneminde daha da gelişmiş, çeşitli askeri anlaşmalar imzalanmıştır. 1992 yılına kadar eski Sovyetler Birliği'nin 7. Muhafız Ordusu Ermenistan'da bulunmuştur. Aynı yılın ortalarında 7. Muhafız Ordusu'na bağlı 16. ve 17. Tümen Ermenistan'a devredilmiştir. Ermenistan ve Rusya arasında 21 Ekim 1994'de imzalanan anlaşma şartlarına göre, Rusya'ya Gümrü ve Erivan'da olmak üzere iki askeri üs kurmasına izin verilmiştir.⁸ Aslında bu askeri üsler daha Sovyetler Birliği dağılmadan önce de Ermenistan'da bulunmaktaydı. Ancak Ermenistan bağımsızlığını ilan ettikten sonra bu üslerin hukuki statüsü ile ilgili belirsizlik söz konusu olmuştur. Ermenistan bu üsleri ulusal

⁷ Natsionalnoe Sobranie Armenii Ratifiçirovalo Ustav Organizaçii Dogovora o Kollektivnoy bezopasnosti. <http://www.newsrb.ru/allnews/155192/>

⁸ Marat Kenjetaev, 'Oboronaya Promişlennost Respubliki Armeniya' <http://cast.ru/russian/publish/1997/oct-dec/1.html>

bağımsızlıklarının garantörü olarak gördüğü için bu konuda Rusya için sorun çıkarmamıştır. Ağustos 1997de Ermenistan Cumhurbaşkanı Levon Ter-Petrosyan Rusya ile Dostluk ve Karşılıklı Yardımlaşma Anlaşması'nı imzalamıştır. Anlaşmanın ikinci maddesinde gösterilmektedir: “...Anlaşmaya varan taraflar, her hangi silahlı saldırı tehlikesi ile karşılaşır veya silahlı saldırıya uğrarsa, en kısa sürede anlaşmayı imzalayan diğer tarafla görüşmelere başlayarak savunmayı sağlayacak, barış ve güvenliğin korunması yönünde ortak hareket edeceklerdir” (Cabbarlı, 2004: 21).

Üçüncü maddede ise “...Anlaşmaya varan taraflar, her hangi bir devlet veya devletler grubu tarafından barış ve güvenliği tehdit edildiği takdirde, barış ve güvenliğin sağlanması için BM anlaşmasınının 51. maddesi gereğince askeri yardım da dahil olmak üzere birbirilerine yardım edeceklerdir” demektedir (Cabbarlı, 2004: 22).

2000’de ise taraflar arasında Gümrü’de konuşlanan Rus askeri üssünün gayrimenkulları ile birlikte karşılıksız olarak 25 yıllığına Rusya’nın kontrolüne verilmesini öngören ve eğer taraflar isterlerse 5 yıl daha uzatılması konusunda bir anlaşma imzalanmıştır.⁹ 20 Ağustos 2010’da ise Rusya Ermenistan’da konuşlanan askeri üslerin müddetini 2044 yılına kadar uzatmıştır.¹⁰

Bu anlaşmalardan ortaya çıkan duruma göre, eğer Azerbaycan kendi yasal haklarından yararlanarak işgal altında olan topraklarını geri alma teşebbüsünde bulunursa, Rusya’nın askeri müdahalesi ile karşılaşacaktır. Ermenistan’da Rus askeri varlığının bulunması Rusya’ya sadece Ermenistan’a değil, aynı zamanda tüm Kafkasya’da gelişen siyasi olaylara müdahale etmek olanağı sağlamıştır. Günümüzde Rusya’nın Ermenistan’ın Gümrü şehrinde 12, Ahuryan’da 4, Aragaç’ta 2, Eşterek’te 1, Erivan’da 7, Kafan’da 1, ve Nubaraşen kasabasında 2 askeri üs olmak üzere toplam 29 askeri karakolu bulunmaktadır.¹¹ Rus askeri üslerinin yerleştiği bölgelere dikkat edilirse toplam 14 üssün Türkiye sınırına yakın bölgelerde konuşlandığı görülmektedir. Ermenistan bununla da yetinmeyip 22 Aralık 2002’de Gürcistan’da çıkan muhabere birliklerinin bir kısmını kendi sınırlarında konuşlandırmıştır. Bu birlikler, Rusya’nın Güney Kafkasya Askeri Birlikleri Komutanlığı’na verilmiştir (Cabbarlı, 2004: 22).

⁹ Dina Malışeva, Problemi Bezopasnosti na Kavkaze.

http://www.ca-c.org/online/2001/journal_rus/cac-01/05.malishr.shtml

¹⁰ Elhan Şahinoğlu. Rusya-Ermenistan askeri işbirliğine karşı Türkiye-Azerbaycan işbirliği

<http://www.21vyte.org/tr/yazi.aspx?ID=5350&kat1=1>

¹¹ Marat Kenjetaev, ‘Oboronnaya Promışlennost Respubliki Armeniya’

<http://cast.ru/russian/publish/1997/oct-dec/1.html>

Askeri işbirliği çerçevesinde imzalandığı tarihlerden itibaren Rusya tarafından Ermenistan'a silah ve cephane yardımı yapılmaktadır. "Medya Forum"dan elde ettiğimiz bilgiler doğrultusunda sadece 2008 yılında gönderilen silahların genel değeri 800 milyon dolardır.¹²

AGİT'in Minsk Grubu'nun eşbaşkanlarından biri olarak Rusya'nın bu adımı onun arabulucu misyonu için kabul edilemez. O, hem çatışan taraflar arasında arabuluculuk yapmakta, diğer taraftan da Ermenistan'ı silahlandırmaktadır. Fakat Rusya bu adımı atmakla sırf Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü olarak Ermenistan'la ilişkiler kurduğunu ve bunun AGİT'in Minsk Grubu'ndaki faaliyeti ile hiçbir bağlantısının olmadığını iddia etmektedir. Hatta eğer Azerbaycan da bu örgütün üyesi olsaydı, onun da Rusya'dan aynı yardımı alabileceğini belirtmiştir. Dolayısı ile kinayeli şekilde bütün suç Azerbaycan'ın üzerine yüklenmektedir. Eğer Ermenistan Azerbaycan'ın %20 topraklarını işgal altında tutuyorsa, Azerbaycan'ın bu örgüte üye olması ne derecede doğru olur?

Rusya ile Gürcistan arasında vuku bulan Ağustos olaylarından sonra Moskova Erivan'la daha sıkı askeri işbirliğine yönelmiştir. Rusya atmış olduğu bu adımla Karabağ sorununun çözümünün Moskova'nın çıkarlarına uygun olmadığını göstermiştir. Aksi takdirde Rusya Azerbaycan topraklarını işgal eden Ermenistan'a 800 milyon \$ tutarında silah ve cephane vermezdi. Bu hareket bölgede barışa hizmet etmemekle birlikte Güney Kafkasya'da gerginliğin artması ve istikrarın bozulmasına ortam yaratmıştır. Genel olarak Moskova'nın dış politika açıklamaları göstermiştir ki, eski Sovyetler Birliği'nin tüm alanı ile birlikte Kafkasya'yı kendisinin özel bir jeostratejik çıkar bölgesi olarak görmektedir. Bu bakımdan Rusya Kafkasya'da, dolayısı ile Ermenistan-Azerbaycan çatışmasında kilit konuma sahiptir.

ABD ve Avrupa Devletlerinin Tutumu

"Pek çok entellektüel yorumcu sınırların barışçıl yollarla değiştirebileceğini söylemekten hoşlanır. Ne yazık ki, barışçıl yollarla önemli ölçüde değişmiş hiç bir örnek bilmiyorum. Eğer yapılabılırsa ABD'nin şüphesiz ki, hiç bir itirazı olmaz. Ama sınırlar zor kullanılarak değiştirilirse, Amerika'nın yanıtı konusunda hiçbir aldanma olmamalıdır" (Kissinger, 1994/95: 51).

ABD eski Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'e ait bu sözler. Kissinger'in düşüncelerinde doğruluk payı olsa da, son ifade fazlasıyla yanıltıcıdır. Azerbaycan'ın sınırlarının değiştirilmeye çalışıldığı ve topraklarının %20'sinin işgal altında tutulduğu gerçeği karşısında Amerika'nın yanıtı

---

¹² Rusya'nın Ermenistan'a verdiği 800 milyon dolarlık yeni silahların listesi su yüzüne çıktı http://www.mediaforum.az/articles.php?lang=azp&age=00&article_id=20090108032400605

konusunda bir aldatma ve aldanma olduğu ortaya çıkmıştır. Halbuki Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ABD, yeni bağımsızlıklarını kazanan cumhuriyetlerle ilişkilerin kurulabilmesi için 5 koşul öne sürmüştü. Bu koşullardan ilki, şayet bu cumhuriyetlerden biri diğerine yönelik toprak iddiasında bulunursa, ABD tarafından tanınmayacağı şeklindeydi (İsmayılov, 2001: 50). Fakat değil toprak iddiasında bulunmak, Azerbaycan'ın %20'sini işgal eden Ermenistan ABD tarafından tanınmakla kalmadı, üstelik İsrail'den sonra nüfusuna oranla en fazla ABD yardımı alan ülke olmuştur (Kasım, 2003: 129).

Azerbaycan ise Ermenistan'a ambargo uygulamak ve saldırı amaçlı güç kullanmakla suçlanmış, ABD Kongresi tarafından kabul edilen, her türlü yardımın kesilmesini öngören Özgürlüğü Destekleme Yasası'nın 907. bölümü adlı karar ile ekonomik ambargoya uğramıştır. 24 Ekim 1992 Özgürlüğü Destekleme Yasası'na göre Azerbaycan uluslararası insan hakları standartlarına saygı duymadıkça, Ermenistan'a yönelik ambargoyu kaldırmadıkça, Karabağ ve Ermenistan'a yönelik güç kullanma taktiğini bırakıp meselenin barışçıl çözümü için çaba sarf etmediği sürece Amerikan Kongresi Azerbaycan'a olacak her türlü yardımı, insani yardımlar da dahil durdurmuştur, denildi (Nesirov, 1998: 17). Azerbaycan tüm eski Sovyet Cumhuriyetleri içerisinde Amerikan ambargosu uygulanan tek ülke konumuna düşmüştür (Gürbüz, 2003: 102).

Ermenistan'ın saldırısına maruz kalıp topraklarının %20'sini kaybeden Azerbaycan'a, Ermenistan'a ambargo uyguladığı gerekçesiyle, ABD yardımı yapılmamasını öngören bu maddenin bir adaletsizlik simgesi olduğuna şüphe yoktur. Bu madde saldırganın tarafını tutmakla onu uzlaştırmaz bir tutum sürdürmesine yardımcı olmuştur. Amerika'nın Azerbaycan politikasına ciddi engeller getiren bu maddenin kaldırılması için Amerikan hükümetlerince sarfedilen çabalar, etnik grupların etkisine çok açık olan Kongre'nin direnmesi nedeniyle 2001 yılına kadar başarılı olamamıştı (Lütem, 2001: 28). Kongre'nin sürekli sorun çıkarmasını Ermeni lobisinin etkisi altında kalması ile de izah etmek mümkündür. Bu ikilem karşısında ABD hükümetlerinin çaresizliğini ABD'li yetkililer bile ifade etmiştir (Yılmaz, 2010: 379). Fakat 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'de medana gelen büyük terörist saldırı Azerbaycan'ın terörizmle mücadeleye katkıda bulunmasını sağlamak açısından 907. bölümün kaldırılmasını tekrar gündeme getirdi ve Senato 24 Ekim 2001 tarihinde bölümde bazı değişiklikler yapılmasını kabul etti (Aslanlı, 2002: 61).

907 sayılı ek maddenin uygulanmasının geçici olarak durdurulması Azerbaycan'a bir takım faydalar sağlamıştır, fakat çatışmanın çözümünde hiç bir ilerleme olmamıştır. Olayların gidişatı Ermenistan-Azerbaycan çatışmasının ABD'nin AGİT'in Minsk Grubu'nun eşbaşkanlarından biri

olmasına rağmen ulusal çıkarları açısından hayati önem taşımadığını göstermektedir. Aksi takdirde 14 Mart 2008 yılında BM Genel Konseyi'nin 2. kararına tepki göstermezdi.

ABD gibi Avrupa devletlerinin de Ermenistan-Azerbaycan çatışmasına yaklaşımı AGİT'in Minsk Grubu çerçevesinden öteye gitmemektedir. Azerbaycan tarafı bütün resmi ve qayri resmi boyutlarda düzenlenen görüşmelerde çatışmanın barış yolu ile çözümünün yalnız uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde mümkünlüğünü defalarca beyan etmesine rağmen problemin çözümünde istekli görünmeye çalışan güçler, tarafların karşılıklı tavizlerde bulunmasını amaca uygun hesap ederek, özellikle şunu da vurgulamaktadırlar ki, bu çatışmanın çözümünde galip taraf olamaz ve eğer sorunun halli yönünde uluslararası hukuk kurallarına istinat edilemezse, o zaman taraflar ortak anlaşmaya varmalıdırlar. Bu ortak anlaşma hangi boyutta olabilir? Yani Azerbaycan işgal altında kalan toprakları için tavizler mi vermeli, yoksa XXI yüzyılın sivilizasyon devleti olabilmesi için Ermenistan'la karşılıklı işbirliği içerisinde mi olmalıdır? Tabii ki, bu real çözüm yolu değildir. Ermenistan'ın da gönüllü olarak işgal ettiği topraklardan çekileceği bir hayli mantıksız gözükmektedir. Azerbaycan tarafı Ermenistan'ın işgal ettiği topraklardan çekilmeyeceği ana kadar onunla herhangi bir ilişki kuramaz. İşbirliği için Ermenistan Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü tanımak zorundadır.

Dolayısı ile Batı'nın çatışmanın çözümü ile bağlı yaptıkları girişimler sonuç vermemektedir. Aslında bu girişimlerin sonuç vermemesinin asıl nedeni bu devletlerin politikalarının belirsiz olmasından ileri gelmektedir. ABD, Fransa, İngiltere, Almanya ve diğer Batı devletleri Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü tanısalar da Ermenistan'ın işgalci devlet olduğunu kabul ve işgal ettiği topraklardan çıkmasını talep etmemekte, bilakis çatışan tarafların bizzat kendi aralarında uzlaşmalarını daha gerçekçi bulmakta ve soruna AGİT'in Minsk Grubu çerçevesinde yaklaşmaktadırlar. Eğer çatışan taraflar sorunu kendileri çözeceklerse, AGİT'in Minsk Grubu'nun hangi görevi yerine getirdiği anlaşılabilmiş değildir.

14 Mart 2008 yılında BMT Genel Konseyi'nin 62.ci oturum çerçevesinde düzenlenen toplantısında Konsey'in talepte bulunduğu "*Ermeni güçlerinin kayıtsız, şartsız işgal edilmiş Azerbaycan topraklarını derhal terk etmeleri*" ile ilgili 2. maddesi oylamaya sunulurken Rusya ile birlikte Minsk Grubu'nun diğer eşbaşkanlarından olan ABD ile Fransa da bu kararın yürürlüğe girmesine tepki göstermiştir.

Eğer bu madde yerine getirilmiş olsaydı, çatışma tamamen çözüme kavuşmuş olacaktı. Fakat bu çözümü engelleyen Minsk Grubu'nun eşbaşkanları (Rusya, ABD ve Fransa) şöyle bir iddia ortaya atarak, kararın

Ermenistan'ın da rızasının alınmasıyla yürürlüğe girebileceğini belirterek, dengeli toprak bütünlüğü tekliflerini öne sürmüştür (Mustafa, 2008). Halbuki uluslararası hukukta dengeli toprak bütünlüğü terimine rastlanmamaktadır. Bütün bunlar arabuluculuk misyonunu yüklenen devletlerin BM Genel Konseyi'nde Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü tanıyan ve Ermenistan'ın işgalci devlet olduğunu beyan eden karara tepki göstermekle Ermenistan'ı desteklediklerini açık şekilde ispat etmektedir.

İlk bakışta Batı'nın neden her şeye, yani petrole, gaza, altına ve daha nice doğal servetlere sahip olan Azerbaycan'a değil, hiçbir şeyi olmayan Ermenistan'a destek verdiği sorusu akla gelmektedir. Ermenistan-Azerbaycan çatışması konusunda profesyonelce uğraşanları bir tarafa bırakırsak, çoğunluğun bu çatışmanın içeriği konusunda bilgileri sınırlıdır. Bazı kesimler, sorunun yalnız Dağlık Karabağ'dan başladığı, yani Ermenistan Cumhuriyeti ve Dağlık Karabağ'da yaşayan Ermenilerin bu bölgeyi Azerbaycan'dan koparmak istediği, Azerbaycan'ın ise toprak bütünlüğü ve sınırların dokunulmazlığı prensiplerinin bozulmasına yol vermek istemediği şeklinde düşünmektedirler. Böylece, çatışma hakkında çeşitli görüşler ortaya çıkmıştır. Güya iki bağımsız devlet, belirli toprak için mücadele etmektedirler ve bu mücadele yörüngesine kenar güçler yönlendirilmiştir. Azerbaycan Cumhuriyeti, çatışmayı başka devletin topraklarının işgal edilerek ilhak edilmesi amacını taşıyan tecavüz şeklinde değerlendirmektedir. Bütün bu yukarıda söylenenler gerçekleri yansıtsa da meselenin içeriğini tam olarak açmamaktadır.

Gerçek şu ki, Batı devletlerinin Azerbaycan'ın içinde bulunduğu duruma yaklaşımı sırf Ermenistan-Azerbaycan çatışması yönünde değil, genel olarak Türk ve İslam karşıtı boyutunda şekillenmiştir ve onları ilgilendiren konu çatışmanın adaletli çözümü değil, politik, ekonomik ve dini çıkarlarıdır. Bu bakımdan çatışmayı global "Ermeni Meselesi" çerçevesinde, daha kesin bir ifadeyle medeniyetlerarası ilişkiler çerçevesinde değerlendirmek daha doğru olacaktır.

Ermenistan-Azerbaycan çatışmasının uzaması Rusya'nın Kafkasya politikasından kaynaklansa da, gerçekte Batı'nın çıkarlarıyla da birebir uyum göstermektedir. Öncelikle Batı devletleri Ermeni meselesini milli, dini ve psikoloji açıdan göz önünde bulundurarak, Hıristiyan Ermenistan'a destek vermektedirler. Bu destek geçmişten miras kalan Türk ve İslam karşıtı Haçlı zihniyettir. Batı'da Türkiye ve Türk karşıtı bir düşüncenin yaygın olduğu bir gerçektir (Huntington, 2005: 308-309; Çimen, Gögebakan, 2009: 111; Aydoğan, 2003: 181-182; Cerrahoğlu, 2000; Habıbbeyli, 2011: 125). Tarihsel bir gelenek olan bu düşüncenin arkasındaki gizli sebepler ana maddeler halinde şu şekilde sıralanabilir:

- Türk-Hunların Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasına neden olarak kitle egemenliğine dayalı olan İlkçağ'ı sona erdirmeleri ve Ortaçağ dönemini başlatmaları;
- Osmanlıların (Fatih Sultan Mehmet'in) Doğu Roma İmparatorluğu'nun (Bizans'ın) varlığına son vererek çözülmeye başlayan ve serf egemenliğine dayanan Ortaçağ'ın çöküşünü hazırlaması ve Yeniçağ dönemini başlatması;
- Türklerin Batı'ya karşı, Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden 1699 Karlofça anlaşmasınadək tam 1300 yıl kesin bir üstünlük sağlamaları;
- Avrupalıların Hıristiyanlığı kullanarak düzenledikleri 8 Haçlı Seferlerinin tamamını Türklerin göğüslemesi, Haçlıların 200 yıla yakın devam eden saldırılarına son vermeleri ve onları kesin yenilgiye uğratmaları.

Yukarıdaki sebeplerden Orta Çağda Avrupalı hükümdarların, genel olarak bütün Avrupa'nın gözünde “*Tanrının Kırbacı – Scorge of God*” olarak görülen Türkler Batı'nın bilinçaltında insan topluluğu olmaktan çok her türlü kötülüğü yapabilecek bir yaratık, barbar olarak algılanmışlardır (Laçiner, 2003: 103-104). Hatıralarda kök salmış bu tür mistik düşünceler ve zihniyet, aynı zamanda geçmişteki olaylar, Batı'da Türklere yönelik korku psikolojisini oluşturmuştur. Sonuçta Batı Devletleri bu korkuyu “Ermeni kartı” ile yenmeye çalışarak, intikamlarını bu millet aracılığı ile almayı hedeflemişlerdir.

Bu bakımdan Ermeni meselesi tarihsel bir gelenek olan Türk düşmanlığının önemli bir parçasıdır. Milli ve dini bakımdan geçmişten miras kalan bu nefret psikolojisinin Azerbaycan'dan daha çok Türkiye'ye yönelik olduğu bir gerçektir, fakat ortada “Ermeni meselesi” olduğundan bu düşünce ve psikoloji Azerbaycan'ı da kendi kışkacına almıştır. Çünkü Azerbaycan da Türk ve İslam Dünyası'nın bir parçasıdır. Ermenistan ise Batı'nın çıkarlarına cevap veren bir devlet haline gelmiştir. Bu bakımdan Ermenistan-Azerbaycan çatışmasında destek Ermenistan'a verilmektedir. Burada Ermenistan Batı'nın çıkarlarının uygulayıcısı, Azerbaycan ise onların çıkarlarının gerçekleşmesi yolunda küçük engeldir. Şayet çatışmada Azerbaycan'ın lehine kararlar kabul edilirse veya Ermenistan'a baskılar uygulanırsa o zaman “Ermeni kartı” kısmen de olsa zayıflayabilir.

İran'ın Tutumu

İran İslam Cumhuriyeti İslam Dünyası'nın halklarından biri olan Azerbaycan halkının da Mülüman olmasına, tarihi ve kültürel yakınlıkları olmasına rağmen Ermenistan'ın Azerbaycan'a askeri tecavüzünü üstü kapalı

şekilde desteklemiştir. Bu tutum istikrarlı bir Azerbaycan'ın kendi ulusal bütünlüğünü etkilemesinden duyduğu endişeyle pekişmiştir. İran'ın duyduğu endişe, yani Azeri ulusu karşıtlığı İran devletinin etnik gerilimlere karşı olan eğiliminden kaynaklanmaktadır. Kuzey-Batı İran'da Azerbaycan'da yaşayanların iki katı Azeri – bazı tahminlere göre 30 milyon – yaşamaktadır. Bu gerçek, İran'ı kendi Azerileri arasındaki potansiyel ayrılıkçılık konusunda korkutmaktadır.

Dünyanın en önemli stratejistlerinden Zbigniew Brzezinski'nin tabirince, “eğer Azerbaycan istikrarlı bir siyasal ve ekonomik gelişmede başarılı olursa İranlı Azeriler, daha fazla büyük bir Azerbaycan düşüncesine bağlanacaklardır” (Brzezinski, 1998: 122-123).

Bu düşüncenin önüne geçmek isteyen İran, doğal olarak Müslüman bir devletin – Azerbaycan'ın – zayıf kalmasını kendi açısından yaşam kaynağı olarak değerlendirmektedir (Gasımlı vd., 2011: 27).

Güney Azerbaycan ve Kuzey Azerbaycan'da birleşme eğilimleri karşısında İran'ın bölge politikası Ermenistan'ın güçlendirilmesini gerektirmektedir. Ermenistan aynı zamanda Güney Azerbaycan'ı Türklerin de etkisinden koruyan bir etkidir (Gül ve Ekici, 2001: 390). Diğer bir değişle, İran, ülkesindeki Türksöylü nüfusun gelecekteki bağımsızlık istekleri girişiminde Türkiye'nin de önemli rol oynayacağını düşündüğünden Ermenistan ile ilişkilerini hızla geliştirmektedir.

İran'ı Ermenistan'a yaklaştıran diğer bir neden Ermenistan'ın İran'ın tek Hıristiyan komşusu olmasıdır. İran, eski Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi'nin “Medeniyetlerin diyalogu” tezine uygun olarak Ermenistan ile oluşturduğu iyi ilişkilerini İslam'ın ve Hıristiyanlığın örnek kardeşliği olarak lanse etmeye çalışmış ve atmış olduğu bu adımla İran fundamentalizminin ılımlı görünmesini sağlamak istemiştir (Gül ve Ekici, 2002: 43).

Türkiye ile Azerbaycan'ın Ermenistan'a uyguladığı ambargosu ile bölgesel ulaşım projelerinden ve ilişkilerinden tecrit edilmiş olması Ermenistan'ın İran ile ilişkilerini hızla geliştirmesinin başlıca noktalarını oluşturmaktadır. İran denize çıkışı bulunmayan kapalı bir ülke olan Ermenistan'ın dış dünyaya açılma noktalarından birisidir. Bu, Ermenistan'ın bulunduğu coğrafyanın zorunlu kıldığı değişmez bir gerçektir. Bağımsızlığın ilk yıllarında Ermeni Bakan Rouben Yegoryan, İran-Ermenistan işbirliğini, “İran bizim için geleceğimizdir. En önemli öncelik, İran bağlantılı kara ve deniz yollarını geliştirmektedir. Bu durum bize İran'ın pazarlarına ve Basra Körfezi'ndeki limanlara giriş-çıkış imkanı sağlayacaktır”, şeklinde izah etmiştir (Çaşın, 1995: 48).

İran-Ermenistan ilişkileri şu ana noktalar üzerinden gelişmekte ve iki devlet arasındaki stratejik ittifak politikasını aşağıdaki faktörler şekillendirmektedir:

- Gerek İran'ın, gerekse de Ermenistan'ın birbirilerini hem politik, hem de ekonomik açıdan dış dünyaya açılan bir kapı olarak görmesi,
- İki ülke arasında, üzerlerinde yoğun olarak çalışılan ve bir bölümü hayata geçirilen stratejik değerindeki projelerin gerçekleştirilmesi,
- Güney Azerbaycan ve Kuzey Azerbaycan'da artan birleşme eğilimleri, dolayısı ile İran-Azerbaycan arasındaki Güney Azerbaycan sorununun ilişkilere yansımaları,
- Türkiye ve Azerbaycan'ın her alanda artan entegrasyon çabaları ve Türkiye'nin bölgedeki pozisyonu dengeleme gereği,
- Azerbaycan'ın enerji kaynaklarını dünya pazarlarına ulaştıracak projelerin İran'ı ve Ermenistan'ı dışarıda bırakacak şekilde çizilmiş olması;
- Küresel ölçekte İran aleyhinde faaliyette bulunan Yahudi lobisine karşı Tahran'ın, Amerika ve Avrupa'daki güçlü Ermeni lobisinden faydalanma amacı.

Sonuç

Güney Kafkasya devletlerinden Azerbaycan ve Ermenistan jeopolitik konumları itibarile değerlendirildiğinde, Azerbaycan'ın petrolü, doğal kaynakları, enerji yolları üzerinde bulunması ona stratejik önem kazandırmaktadır. Gürcistan'ı önemli kılan, bölgenin denize açılan yolları üzerinde bulunması ve bölgede büyük bir toprak parçasını kaplamaktadır. Fakat Ermenistan'ın ne petrolü, ne de denizi, dolayısı ile ne de denize çıkış yolu vardır. Tüm bu dezavantajlara rağmen nedir onu önemli kılan? Bu sorunun cevabını Ermenistan'ın "komşularını baskı altında tutarak bölgeyi istikrarsızlaştırabilme gücü"nde aramak gerekiyor. Bu gücü ona verenler ise Rusya, İran ve Batı devletleridir. Altının çizilmesi gereken önemli nokta, Rusya'nın, ABD'nin, Avrupa devletlerinin ve İran'ın Azerbaycan'a ve Türkiye'ye karşı takındıkları tavidir. Bu tavır adı geçen devletlerin Pan-Türk bir bölgenin ortaya çıkmasından duyduğu korkuyu açıkça ortaya koymuştur. Ortaya çıkacak güçlü Türk bölgesi ne Rusya'nın, ne ABD'nin, ne Avrupa devletlerinin ve ne de İran'ın yararınadır.

Meseleyi sadece yerel Ermenistan-Azerbaycan çatışması olarak değerlendirmek doğru değildir. Sorunu tarihi Rus-Türk çatışmasının bir uzantısı olarak da değerlendirmek mümkündür. Rus ulusal ideolojisinin asıl amacı doğuya açılmak, sıcak denizlere inmek, boğazlara sahip olmak değil miydi? Rusya bu amaçlarına ulaşmak için XVIII, XIX, XX. yüzyılım

başlarında Türkiye ile kanlı savaflara girmemiş miydi? Rusya'nın doğuya açılması ve sıcak denizlere inmesini hedefleyen "Büyük İdeal"ın temelleri, onun Bizans'ın dini ve politik varisi olmasına dayanmıyor muydu? Görüldüğü gibi, sorunun içeriğine varınca, bunun aslında bir çatışma değil, başkalarının çıkarları uğruna ortaya atılmış mükemmel bir oyun olduğunu görmek mümkündür. Rusya, çatışmanın anahtarını kendi elinde bulundurduğu ve mevcut politikasından vazgeçmediği sürece Ermenistan-Azerbaycan çatışmasının çözüme kavuşması mümkün olmayacaktır. Çünkü bu tarihi çatışmada Ermenistan kendi sahibinin Rusya'nın - iradesinin uygulayıcısı, Azerbaycan ise asıl amaç yolunda küçük bir engeldir.

Diğer bir taraftan, Müslüman Türk ve Batı Hıristiyan gibi iki büyük medeniyet arasındaki temel çatışma da Ermenistan-Azerbaycan çatışmasının bitmemesinde çok önemli bir etkidir. Bu temel çatışma devam ettiği sürece, Azerbaycan'ın da Türk ve İslam Dünyası'nın bir parçası olduğu dikkate alınır, Ermenistan'ın Türkiye ve Azerbaycan'la ilişkileri hep sorunlu olarak kalacak ve Ermenistan-Azerbaycan çatışması çözüme kavuşmayacaktır. Türkiye'ye yapılan baskılar ve Azerbaycan'ın yüzleştiği durum medeniyetlerin çatışmasının bir halkasıdır. Bu prizmadan bakıldığında, Batı Hıristiyan devletlerin ister Türkiye açısından Ermeni meselesinde, isterse de Ermenistan-Azerbaycan çatışmasında izledikleri çifte standartın da bu çatışmadan kaynaklandığı açıkça görülmektedir.

İran ise istikrarlı bir Azerbaycan'ın kendi ulusal bütünlüğünü etkilemesinden endişe duyarak, İslam Dünyası'nın bir üyesi olan Azerbaycan'ın zayıf kalmasını kendi açısından yaşam kaynağı olarak değerlendirmekte ve Ermenistan'a destek vermektedir.

Bütün bu yukarıda söylenenleri analiz edersek, bizde şöyle bir kanı oluşacaktır: Ermenistan-Azerbaycan çatışması ile ilgili "Savaş ve Barış" meselesinin düzene sokulması gerçek anlamda Azerbaycan ve Ermenistan politikacılarının elinde değildir. Daha geniş bir şekilde ifade edersek, bu sorun-Türkiye ve Hıristiyan Batı-Müslüman Türkiye çatışmasının bir sonucudur ve sorunun çözümlenmesi bu mücadeledeki gelişmelerle doğru orantılı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Arif, E. (2004). “Kafkasya Jeopolitiğinde Rusya, İran, Türkiye Rekabetleri ve Ermeni Faktörü”, Ankara, Naturel yayıncılık, 378 s.
- Aslanlı, A. (2002). “ABD’de Adaletsizliğe Verilen Ara: 907 sayılı ek Maddenin Uygulanmasının Durdurulması”, Stratejik Analiz, 2(21): 55-62.
- Aşırılı, A. (2005). “Türk’ün Hocalı Soykırımı”, Bakı, Nurlan, 152 s.
- Aydoğan, M. (2003). “Bitmeyen Oyun: Türkiye’yi bekleyen tehlikeler”, İstanbul, Kumsaati yayınları, 422 s.
- Balayan, Z. (1984). “Oçag”, Erivan, Sovetakan Grokh Yay. (Ruşça), 424 s.
- Brzezinski, Z. (1998). “Büyük Satranç Tahtası: Amerika’nın Önceliyi ve Bunun Jeostratejik Gereklere”, İstanbul, Sabah yayınları, 192 s.
- Cabbarlı, H. (2004). “Ermenistan-Rusya ilişkileri veya Rusya’nın bir eyaleti “Bağımsız Ermenistan”, Ankara, ASAM yayınları, 40 s.
- Cerrhaoglu, N. (2000). “Kilise Türkiye’nin AB Adaylığına Karşı”, Milliyet gazetesi, 10 Ocak 2000.
- Chitadze, N. (2009). “Gürcistan-Rusya savaşının ardından Güney Kafkasya’da güvenlik”, Türk Dış Politikası. Uluslararası III. Türk Dış Politikası sempozyumu tebliğleri, Ankara, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK) yayınları, s. 121-135.
- Çaşın, M. (1995). “İran Silahlı Kuvvetleri”, Avrasya Dosyası, Ankara, ASAM yayınları, 2(1): 27-50.
- Çimen, A., Gögebakan, G. (2009). “Tarihi değiştiren savaşlar”, İstanbul, Timaş yayınları, 432 s.
- Daver, B. (1993). “Siyaset Bilimine Giriş”, Ankara, Siyasal kitabevi, 304 s.
- Dugin, A. (2004). “Rus jeopolitiği Avrasyacı yaklaşım”, İstanbul, Küre yayınları, 391 s.
- Gasımlı, V., Şiriyev, Z., Veliyeva, Z. (2011). “İran-Ermenistan İlişkileri: Jeopolitik Gerçeklik *Versus* Politik İddialar”, Bakü, 48 s.
- Guluzade, V. (1999). “Geleceğin Ufukları”, Bakü, Azerbaycan yayınları, 288 s.
- Gül, N., Ekici, G. (2001). “Azerbaycan ve Türkiye ile Bitmeyen Kan Davası Ekseninde Ermenistan’ın Dış Politikası”, Avrasya Dosyası, Uluslararası

- İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, Azerbaycan Özel, 7(1): 367-392.
- Gül, N., Ekici, G. (2002). “Ortak Tehdit Algılamaları Ve Stratejik İttifaklığa Doğru İlerleyen İran-Ermenistan İlişkileri”, Stratejik Analiz, 2(22): 37-43.
- Gürbüz, V. (2003). “Dağlık Karabağ Sorunu ve Azerbaycan Politikaları 1988-1994”, Ermeni Araştırmaları, Ankara, 10: 82-108.
- Habibbeyli, E. (2011). “Sivilizasyonların Çatışmasında Türk Dünyası”, Bakü, Elm ve Tehsil yayınları, 256 s.
- Hasanov, A. (2000). “Azerbaycan’ın ABD ve Avrupa Devletleri İle İlişkileri (1991-1996)”, Bakü, Elm yayınları, 368 s.
- Hasanov, A. (2005). “Çağdaş Uluslararası İlişkiler ve Azerbaycan’ın Dış Politikası”, Bakü, Azerbaycan yayınları, 752 s.
- Huntington, S.P. (2005). “Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması”, İstanbul, Okuyan Us yayınları, 536 s.
- İbrahimli, H. (2001). “Değişen Avrasya’da Kafkasya”, Ankara, ASAM yayınları, 96 s.
- İsmayılov, F. (2001). “Karabağ Sorunu ABD’nin Küresel Politikası Bağlamında”, Bakü, Azerbaycan Milli Ensiklopedisi yayınları, 152 s.
- Kasım, K. (2003). “Ermeni Sorunu’nun Uluslararası İlişkiler Boyutu”, Ermeni Sorunu El Kitabı, Ankara, TEİMK ve ASAM yayınları, s. 123-138.
- Kasım, K. (15-16 April 2008). “Origins and Consequences of the Karabakh Conflict”, Basic Principles for the Settlement of the Conflicts on the Territories of The GUAM States, Baku, p. 64-68.
- Kissinger, H. (1994/95). “Soğuk Savaşın Ardından Rus ve Amerikan Çıkarları”, Avrasya Dosyası, ABD Özel, 1(4): 46-52.
- Laçiner, S. (1999). “Türkiye-Avrupa İlişkilerinde Kültür ve Medeniyet: Tarihsel Ve İdeolojik Kökenler”, Liberal Düşünce, 4(13): 39-57.
- Laçiner, S. (2002). “Ermenistan’ın Dış Politikası ve Belirleyici Temel Faktörler (1991-2002), Ermeni Araştırmaları, 5: 168-221, Ankara.
- Laçiner, S. (2003). “Ermeni İddiaları ve Terör”, Ermeni Sorunu El Kitabı, Ankara Üniversitesi basımevi, s. 95-122.
- Lütem, Ö.E. (Eylül-Kasım 2001). “Olaylar ve Yorumlar”, Ermeni Araştırmaları, 3: 7-33, Ankara.

- Mustafa, A. (19 Mart 2008). “Arabuluculardan Yeni İkiyüzlülük”, Zaman Gazetesi.
- Nesirov, E. (1998). “Azerbaycan-ABŞ İlişkileri (1991-1997)”, Bakü, Kanun yayınları, 136 s.
- Şaginyan, M. (13 Eylül 1978). “Vajnoye Sobitiye İstorii”, Literaturnaya Gazeta.
- Weems, S.A. (2004). “Ermenistan - Terrorcu “Hıristiyan” Ülkenin Gizlinleri”, Bakü, OKA Ofset Azerbaycan-Türkiye Neşriyat-Poliqrafi yayınları, 386 s.
- Yılmaz, R. (2010). “Azerbaycan Dış Siyasetinde Bağımsızlık Sonrası Yıllar ve Karabağ Problemi”, Karabağ: Bildiklerimiz ve bilmediklerimiz, Kafkaz Üniversitesi Beynelhalk Münakaşaları Araştırma Merkezi No: 002, s. 367-394

İnternet Siteleri

- Daud Heyriyan, Vo imya Kresta, Beyrut-2000.
http://www.portal.am/forum/forum_posts.asp?TID=913&PN=5.
- Dina Malışeva, Problemi Bezopasnosti na Kavkaze.
http://www.ca-c.org/online /2001/journal_rus/cac-01/05.malishr.shtml.
- Elhan Şahinoğlu, Rusya-Ermenistan Askeri İşbirliğine Karşı Türkiye-Azerbaycan İşbirliği.
<http://www.21yyte.org/tr/yazi.aspx?ID=5350&kat1=1>.
<http://www.azerbaijan.az/News/newse.html?lang=en&did=2008-03-15>.
- Kolıbel Çeloveçestva na Teritorii İstoriçeskoy Armenii:
<http://www.azg.Am/RU/20020108/2002010817.Shtm>.
- Marat Kenjetaev, Oboronaya Promışlennost Respubliki Armeniya.
<http://cast.ru/russian/publish/1997/oct-dec/1.html>.
- Natsionalnoe Sobranie Armenii Ratifiçirovalo Ustav Organizaçii Dogovora o Kollektivnoy bezopasnosti. <http://www.newsrb.ru/allnews/155192/>
- Rusya'nın Ermenistan'a Verdiği 800 Milyon Dolarlık Yeni Silahların Listesi Su Yüzüne Çıktı.
http://www.mediaforum.az/articles.php?lang=azp&age=00&article_id=20090108032400605.
- Zori Balayan Confesses Armenians' Genocide Against Turks In Khojali.
<http://www.today.az/news/politics/36133.html>.